

lar bütün gayretlerine rağmen bir sonuç alamıyorlardı. Raymond kara tarafında giriş çıkışlara hâkim olmakla beraber yeterli deniz gücüne sahip değildi. Ammâroğulları ise sahip oldukları büyük servet sayesinde hâlâ muhteşem bir ticaret filosunu ellerinde bulunduyorlar ve bir kısım ihtiyaçlarını Mısır limanlarından temin ediyorlardı. Yaz sonlarına doğru bir çıkış hareketi yaparak şehrin varoşlarını kalenin duvarlarına kadar yakıp yıktılar. Fahrülmülk ertesi yıl şehrin varoşlarını hristiyanlara terk ederek onlarla bir ateşkes anlaşması yaptı.

Raymond 28 Şubat 1105 tarihinde ölünce yerine kuzeni Kont Guillaume Jourdain geçti. O da Raymond'un politikasını takip ederek hem Bizans'la iş birliğini devam ettirdi, hem de Trablus muhasarasını sürdürdü. Bizans'la yaptığı iş birliği sayesinde Kıbrıs'tan düzenli bir şekilde ikmal malzemeleri sağladı. Kara yoluyla ikmal yapamayan Trablusşam halkı ise çok zor durumdaydı. Mısır limanlarından gelen erzak kalabalık ahaliye kâfi gelmiyor, bu yüzden şehirde sefalet ve hastalık hüküm sürüyordu. Buna rağmen Haçlı saldırılarına büyük bir cesaretle karşı koyan Fahrülmülk kimden yardım isteyeceğine karar veremiyordu. Fâtımîler'e müracaat etse onlar kendilerine tâbi olmasını isteyeceklerdi. Dimaşk Atabegi Tuğtegin ile de arası iyi değildi. Nihayet 1105 yılında Artukoğlu Sökmen'den yardım istemeye karar verdi. Sökmen derhal yardıma koştu, fakat Tedmür'e varınca âniden öldü. Fahrülmülk bütün bu olumsuz gelişmelere rağmen 1106-1107 yıllarında da Trablusşam'ı müdafaaya devam etti. 1108 ilkbaharında Abbâsî Halifesi Müstazhir-Billâh ve devrin en kuvvetli hükümdarı Sultan Muhammed Tapar'dan yardım istemek için Bağdat'a gitmeye karar verdi. Trablus'ta amcazadesi Ebû'l-Menâkıb'ı vekil bırakarak 500 kişilik bir muhafız birliğiyle yola çıktı. Bağdat'a giderken Dimaşk'a uğradı ve Atabeg Tuğtegin'den büyük ilgi gördü. Dimaşk'ta iken amcazadesinin isyan ederek Fâtımî veziri ve başkumandanı Emîrû'l-Cüyüş Efdal b. Bedr el-Cemâlî'ye tâbi olduğunu öğrendi. Adamlarına haber göndererek onu yakalayıp Havâbî Kalesi'ne hapsedmelerini emretti. Fahrülmülk daha sonra Atabeg Tuğtegin'in oğlu Tâcül-mülk Böri ile Bağdat'a hareket etti. Burada Sultan Muhammed Tapar tarafından muhteşem bir törenle âdeta hükümdar gibi karşılandı. Fahrülmülk ge-

tirdiği çok değerli hediyeleri takdim ettikten sonra Trablusşam'ın durumu hakkında sultan ve halifeye bilgi verdi ve yardım istedi. Sultan Muhammed Tapar, Atabeg Kutluğ Tegin'in oğlu Hüseyin'i Musul'a göndererek burada Çavlı'yı kuşatmakla meşgul olan Selçuklu ordusunun bu meseleyi hallettikten sonra Fahrülmülk ile beraber Trablusşam'ı muhasara etmekte olan Haçlılar'ın üzerine yürümelerini emretti. Fakat bu mesele halledilmediği için Selçuklu kuvvetleri yardıma gidemedi. Bunun üzerine Fahrülmülk 25 Ağustos 1108'de Dimaşk'a döndü, sonra da Cebele'ye gitti.

Bu arada Trablusşam halkı Bedr el-Cemâlî'ye haber gönderip şehri teslim almak üzere bir vali göndermesini istedi. O da Şerefüddeve Ebû't-Tayyib'i gönderdi. Şerefüddeve, Fahrülmülk'ün adamlarını yakalayarak Mısır'a sürdü. 6 Mart 1109'da bütün Haçlı liderleri Trablus önünde toplandılar. Ceneviz ve Provence donanmaları şehri denizden kuşatırken Kudüs Kralı Baudouin de Boulogne, Urfa Kontu Baudouin du Bourg, Tel Başır Kontu Joscelyn de Courtenay, Antakya hâkimi Tancred, Kont Bertrand de Toulouse ve Guillaume Jourdain de kuvvetleriyle karadan kuşattılar. Vali Şerefüddeve Fâtımîler'den âcil yardım istediye de çeşitli sebeplerden dolayı bu yardım vaktinde ulaşamadı. Bütün ümitlerini kaybeden Şerefüddeve sonunda Kral Baudouin'e elçiler gönderip bazı şartlarla teslim olma teklifinde bulundu. Kral bu şartları kabul etti; Haçlılar 11 Zilhicce 502 (12 Temmuz 1109) tarihinde şehri işgal ederek esir aldıkları halka zulüm ve işkence yaptılar, şehri de tahrip ve yağma ettiler. Bu arada İslâm âleminin en güzel kütüphanelerinden biri olan Benî Ammâr Kitaplığı'nı da yaktılar. Antakya hâkimi Tancred daha sonra Fahrülmülk'ün bulunduğu Cebele'yi kuşattı. 22 Zilhicce 502 (23 Temmuz 1109) tarihinde Cebele'yi de ele geçiren Haçlılar Ammâroğulları hânedanına son verdiler. Fahrülmülk, Haçlılar şehri teslim almadan önce oradan kaçmayı başardı ve Şeyzer hâkimi Emîr Sultan b. Ali b. Münkız el-Kinânî'nin yanına gitti. Emîr kendisini iyi karşılayıp orada kalmasını istediye de Fahrülmülk Dimaşk'a gitmeyi tercih etti. Atabeg Tuğtegin onu Dimaşk'ta misafir edip ikramda bulundu ve Dimaşk'a bağlı en büyük kasaba olan Zebedânî'yi de ona iktâ* etti (Ağustos 1109). Fahrülmülk daha sonraki yıllarda Irak Selçuklu Sultanı Me-

sud'a vezir oldu. 1119 yılında vezirlikten azledildikten sonra Abbâsî halifesinin hizmetine girdi, birkaç ay sonra da vefat etti.

Muhtemelen Mağrib'den Mısır'a göç etmiş Berberî asıllı bir aileye mensup olan Ammâroğulları, zamanla Fâtımîler'den koparak Abbâsîler'e yakınlık göstermişlerse de Şiîliğe mütemayıl oldukları için ihtiyatlı hareket etmeyi daha uygun bulmuşlardır.

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Kalânîsî, *Târîhu Dimaşk* (nşr. Süheyl Zekkâr), Dimaşk 1403/1983, s. 162, 236, 238, 257, 258, 262, 265, 266; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, X, 71, 203, 311, 312, 336, 344, 389, 412, 452-454, 463, 467, 476, 477, 539, 563, 568; Ebû'l-Fidâ, *el-Muhtaşar fî ahbâri'l-beşer*, İstanbul 1286, II, 231-232, 235-236; Zehebî, *A'lâmü'n-nübela*, XIX, 311; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XII, 169; İbn Tağriberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, Kahire 1956, V, 179-180; Zambaur, *Manuel*, s. 102; Seyyid Abdülazîz Sâlim, *Tarâblus eş-Şam fî't-târîhi'l-İslâmî*, İskenderiye 1966, s. 63-131; C. E. Bosworth, "The Political and Dynastic History of The Iranian World (A. D. 1000-1217)", *ChIr.*, V, 116; Harold S. Fink, "The Foundation of the Latin States 1099-1118", *A History of the Crusades* (nşr. Kenneth M. Setton), London 1969, I, 394-398; Kamal S. Salibi, *Syria Under Islam*, New York 1977, s. 99, 119, 120, 130, 134, 141, 147, 149, 150, 151, 165; Ali Sevim, *Biyografilerle Selçuklular Tarihi* (İbnü'l-Adîm, *Buğyetü't-taleb fî târihi Haleb*, Selçuklular'la İlgili Kısımlardan Seçmeler), Ankara 1982, s. 100-101; a.mlf., *Suriye ve Filistin Selçukluları*, Ankara 1983, s. 198, 208, 209; a.mlf., "Tuğtekin", *İA*, XII/2, s. 45; Coşkun Alptekin, *Dimaşk Atabegliği*, İstanbul 1985, s. 16, 18, 34, 38, 65, 81, 83, 87; Hikmet Beg Şerîf, *Târîhu Tarâblus eş-Şam min akdemi ez-mâniha ilâ hâzihi'l-eyyâm* (nşr. M. Haddâd Yeken — M. İsâ el-Hürî), Trablusşam 1407/1987, s. 14, 45, 48-51, 54-55; S. Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi* (trc. Fikret İşıltan), Ankara 1987, II, 7, 9, 27, 44, 47, 50-54, 57, 95; Yûsuf Derviş Gavâtime, "el-Efdal b. Bedrû'l-Cemâlî ve Birinci Haçlı Seferindeki Rolü" (trc. Abdülkerim Özyaydın), *TED*, sy. 13 (1987), s. 149-152; M. Sobernheim, "İbn Ammâr", *İA*, V/2, s. 697-698; Osman Turan, "Süleyman-Şah I.", *İA*, XI, 211-213; Cengiz Orhonlu, "Trablus", *İA*, XII/1, s. 453; G. Wiet, "Ammâr", *El²* (Ing.), I, 448.

ABDÜLKERİM ÖZAYDIN

AMMÂROĞULLARI

(بنوعمار)

1327-1401 yılları arasında
Trablusgarp'ta hüküm süren
bir hânedan.

Hafsîler'in iç karışıklıklar yüzünden zayıfladığı 1323-1324 yıllarında Trablus, Hafsîler'den Muhammed b. Zekeriyâ el-Lihyânî'nin tayin ettiği Muhammed b.

Ebû İmrân (Ümrân) tarafından idare edilmekteydi. Yapılan zulüm ve haksızlıklar sebebiyle 1324'te büyük bir halk ayaklanması oldu ve Muhammed b. Ebû İmrân şehri terketmek zorunda kaldı. Bunun üzerine Muhammed b. Kabûr idareye hâkim oldu. Fakat Saîd b. Tâhir el-Mâzûkî onu öldürerek Ebû'l-Berekât b. Ebû'd-Dünyâ ile beraber şehrin yönetimini ele geçirdi. Saîd'in ölümünden sonra Hevvâre Berberî kabilesinin Zâkûga (زَاكُوْغَة) koluna mensup olan Sâbit b. Ammâr Trablusgarp'a hâkim oldu ve böylece Benî Ammâr (Benî Sâbit) hânedanının temelleri atılmış oldu (727/1327). Sâbit b. Ammâr altı ay sonra Ahmed b. Tâhir tarafından öldürüldü, fakat kısa bir süre sonra Zâkûgalılar da onu öldürerek intikamını aldılar ve Sâbit'in oğlu Muhammed'i vali seçtiler.

Muhammed b. Sâbit mütevazî bir insandı; ticaretle meşgul olur ve halka iyi davranırdı. Bir emîr gibi değil halktan biri gibi yaşardı. İhtişam ve debdebeye düşkün olmadığı için Hafsî sultanına haber gönderip Trablus'u idare etmek üzere bir vekil tayin etmesini, kendisinin sadece ismen hâkim olarak kalmak istediğini bildirdi. Muhammed b. Sâbit emirliği sırasında Cerbe'yi kuşatarak ele geçirdi, ancak bir müddet sonra geri çekilmek zorunda kaldı (747/1346-47).

Bu sırada giderek kuvvetlenen Merînîler Tunus'a hâkim oldular (748/1347-48). Ebû'l-Hasan el-Merînî, Muhammed b. Sâbit'in hâkimiyetini tanıdı ve Hafsîler başşehirlerine dönünce Trablusgarp Ammâroğulları'nın elinde müstakil bir şehir olarak kaldı. Muhammed b. Sâbit'ten sonra ailenin başına oğlu Sâbit b. Muhammed geçti (1348). Fakat o, babasının aksine âdetâ bir hükümdar gibi hareket ediyordu. Onun zamanında Cenevizli amiral Philippo Doria Sardinya üzerine saldırmış fakat başarı sağlayamayınca Trablusgarp'ı ele geçirmek için planlar hazırlamaya başlamıştı. 1354-1355 yıllarında Philippo Doria, orada bulunan Franklar'dan şehrin savunma imkânlarının zayıf olduğunu ve kıtlığın hüküm sürdüğünü haber alınca, Sâbit b. Muhammed'e tüccarların şehre gıda maddesi getirmek istediklerini, ancak halkın silâhlı olmasından dolayı bundan endişe ettiklerini, eğer halktan silâhları alıp kalede toplarsa derhal gıda maddesi sevkedeceğini bildirdi. Buna inanan Sâbit silâhları kalede topladı. Tüccar kılığında şehre giren Cenevizli as-

kerler sabaha karşı halkı kılıçtan geçirerek şehre hâkim oldular (1355). Sâbit ve kardeşi Ammâr kaleden kaçıp Cevârî kabilesine sığındılar. Fakat her ikisi de geçmişteki bazı olaylar yüzünden intikam hırsıyla öldürüldü. Katliamdan kurtulabilen diğer kardeşi Ebû Bekir b. Muhammed ise İskenderiye'ye kaçtı. Cenevizliler şehri yağma ve talan ettiler. Ele geçirdikleri ganimetlerin değeri bir milyon 800 florino idi. Şehirde beş ay kalan Cenevizliler daha sonra burayı Kâbis ve Cerbe hâkimi Ebû'l-Abbas Ahmed b. Ali'ye 50.000 miskal altına sattılar. Böylece Trablus'ta hâkimiyet Merînîler'e bağlılık arzeden Ahmed b. Ali el-Mekkî'nin eline geçti. Ona oğlu Abdurrahman haîef oldu (766/1364-65). Fakat Abdurrahman ehliyetsiz bir idareci ve kötü bir insan olduğu için halk ondan nefret ediyordu.

İskenderiye'ye kaçmış olan Ebû Bekir b. Muhammed ise Hafsîler'in 771'de (1369-70) Tunus'a yeniden hâkim olmalarından faydalanarak hristiyanlardan kiraladığı gemilerden oluşan bir donanmayla Trablus'u kuşattı. Abdurrahman'dan usanmış olan halk da Ebû Bekir'e yardımcı oldu ve sonunda Ebû Bekir bedevî Araplar'ın da desteğiyle Trablus'a hâkim oldu (772/1370-71). Tunus'taki Hafsî Sultanı Ahmed b. Muhammed'e hediyeler gönderip itaat arzetti; bunun üzerine o da Ebû Bekir'i Trablus valisi olarak tanıdı.

Ebû Bekir'in ölümü üzerine yerine yegeni Ali b. Ammâr geçti (1390). Bu dönemde Ammâroğulları bazan Hafsîler'e tâbi oluyor, zaman zaman da bağımsız hareket ediyordu. Ancak hânedan, mensupları arasındaki anlaşmazlıklar yüzünden bir süre sonra zayıf düştü. Ali b. Ammâr ordu kumandanı olan Kâsım'ın çocuk yaştaki amcazadesi Yahyâ b. Ebû Bekir b. Sâbit adına yönetime hâkim olmasından korktuğu için onu Trablus'tan uzaklaştırdı. Kâsım İskenderiye'de Hafsî sultanının adamlarından biriyle karşılaştı ve onun himayesinde Tunus'a giderek Sultan Ahmed b. Muhammed'i Trablus'a müdahaleye teşvik etti. O da Kâsım'ı oğlu Ebû Hafs Ömer ile beraber Trablus'a gönderdi (794/1391-92). Hafsî kuvvetleri şehri bir yıl muhasara ettikleri halde sonuç alamadılar. Bu durum askerler arasında huzursuzluğa sebep oldu. Sonunda Hafsîler'e savaş tazminatı ödenerek kuşatmanın kaldırılması hususunda anlaşma sağlandı ve Ebû Hafs Ömer Tunus'a döndü. Fakat amcazadeleri Yah-

yâ ile Abdülvâhid şehri ele geçirmek için Ali b. Ammâr ile mücadeleye devam ettiler.

Ali b. Ammâr birkaç yıl boyunca Hafsîler'den bağımsız olarak hareket etti, ancak dışarıdan yardım istemek zorunda kaldı. Sicilya kralları bu sırada Kuzey Afrika işleriyle ilgilenmeye başlamışlardı. 1334'te ellerinden çıkmış olan Cerbe'yi geri alma arzuları da bu hususa etkili oluyordu. Kral Martinoil, Ali b. Ammâr'dan gelen istek üzerine 22 Nisan 1393 tarihli bir fermanla Guglielmo Talamanca ve Ugonedi Santa Pace'yi Trablus'a göndermeyi kabul etti. Onlar daha yola çıkmadan Mayıs 1393'te Trablus ve Cerbe'den gelen elçiler kralın hâkimiyetini tanıdıklarını ve bu iki şehri idare edecek valileri beklediklerini haber verdiler. Böylece kralın adamları kolayca Trablus ve Cerbe'ye hâkim oldular.

Öte yandan Ebû Fâris Abdülazîz b. Ebû'l-Abbas Hafsîler'in başına geçince (1394) Yahyâ ile Abdülvâhid de ondan yardım istediler. Ebû Fâris Abdülazîz bu istek üzerine Trablus'a hareket etti ve şehri ele geçirdi. Daha sonra Ali b. Ammâr'ın yerine Yahyâ'yı vali, Abdülvâhid'i de ordu kumandanı tayin ederek Tunus'a döndü. Bir müddet sonra onların bağımsız hareket etmeleri, başka bir rivayete göre ise onların kabiliyetsizlikleri yüzünden şehrin Franklar'ın eline geçmesinden korkarak ikisini de azledip hapsettirdi ve yerlerine kendi adamlarını görevlendirdi. Böylece Ammâroğulları hânedanı da sona ermiş oldu (803/1401).

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Haldûn, *el-İber*, Bulak 1284 Beyrut 1399/1979, VI, 382, 390, 422 vd.; İbn Hacer, *ed-Dürrü'l-kâmine*, I, 529-530; Şevkânî, *el-Bedrü't-tâî*, I, 180; Münecimbaşı, *Sahâifü'l-ahbâr*, İstanbul 1285, II, 595; Mahmûd Nâci, *Târîhu Tarâblus el-Ğarb* (trc. Abdüsselâm Edhem — Muhammed el-Estâ), Bingazi 1390/1970, s. 144-145; E. Rossi, *Libyâ* (trc. Halîfe Muhammed et-Tüleysî), Beyrut 1394/1974, s. 117-122; a.mlf., "Trablus", *İA*, XII/1, s. 446; Tâhir Ahmed ez-Zâvî, *Târîhu'l-fethi'l-ʿArabî fî Libyâ*, Beyrut 1972, s. 346-355; Zirikî, *el-Aʿlâm* (Fethullah), II, 98; Jamil M. Abu'n-Nasr, *A History of the Maghrib in the Islamic Period*, Cambridge 1987, s. 126, 130, 189; "Ammâr", *İA*, I, 409; G. Wiet, "Ammâr", *EI²* (İng.), I, 448.

ABDÜLKERİM ÖZAYDIN

AMME SÜRESİ

(bk. NEBE' SÜRESİ).